

Vojna strategija germanskih plemena u ranom srednjem vijeku

Antunović, Ivan

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:018954>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
RIJEKA

IVAN ANTUNOVIĆ
**VOJNA STRATEGIJA GERMANSKIH PLEMENA
U RANOM SREDNJEM VIJEKU**

ZAVRŠNI RAD

RIJEKA, 2020.

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet u Rijeci

RIJEKA

IVAN ANTUNOVIĆ

**VOJNA STRATEGIJA GERMANSKIH PLEMENA
U RANOM SREDNJEM VIJEKU**

ZAVRŠNI RAD

Mentorica: doc. dr. sc. Kosana Jovanović

Student: Ivan Antunović

Studij: Dvopredmetni studij Povijesti i Informatike

Sažetak

Ovaj rad istražuje načine ratovanja germanskih plemena u ranom srednjem vijeku, te na temelju primarnih izvora i dostupne literature proučava njihovo oslanjanje na fizičku snagu i zastrašivanje neprijatelja zbog nedostatka ratne opreme uzrokovanog siromaštvom resursa i nepoznavanjem obrade istih u sjevernoj Europi, što ima ključnu ulogu u oblikovanju kulture Germana. Prate se faze naoružavanja počevši od 7. st. pr. Kr., te mijenjanje ratovanja Germana kroz povijest, sve do 8. st i velike promjene strukture vojske na primjeru Franačke države gdje dobro opremljen konjanik postaje oslonac vojske, što vrijedi do kraja srednjeg vijeka.

Ključne riječi: vojna strategija, naoružanje, Germani, Rimsko Carstvo, federati, srednji vijek, migracija, konjanik

Sadržaj

Uvod.....	1
1. Germanski ratnik.....	4
1.1. Porijeklo i podjela Germana.....	4
1.2. Izgled, prehrana, odjeća, stavovi.....	6
1.3. Faze korištenja oružja od 7. st. pr. Kr. do 3. st.....	9
2. Odnosi Germana s Rimom.....	13
2.1. Germani u Rimskoj vojsci.....	13
2.2. Bitka kod Hadrianopola 378.....	14
2.3. Rimska/germanska vojska pljačka Rim.....	16
2.4. Prodor na Rajnskoj fronti.....	18
3. Vojna evolucija Germana – Franačka država.....	20
3.1. Franci.....	20
3.2. Uređenje Franačke u doba kralja Klodviga.....	21
3.3. Razvoj konjice u Franačkoj.....	23
Zaključak.....	25
Prilozi.....	27
Literatura.....	29

Uvod

O Germanima su antički pisci bilježili pojedinačne ili iscrpnije podatke, pretežno vezane za trgovinska, vojna i društvena događanja. Posebnu važnost imaju podaci što ih navode Gaj Julije Cezar u svojem djelu *De bello gallico*¹ iz 51. godine pr. Kr. i Publije Kornelije Tacit, u djelu *Germania*,² napisanome 98. godine. O samom izgledu germanskog vojnika saznajemo i iz reljefnih prikaza s Trajanovog stupa u Rimu, podignutog 113. godine na kojem se vidi njihova impresivna tjelesna građa. Zahvaljujući arheološkim nalazima o ratnoj opremi Germana saznajemo i iz ostataka grobnica. U arheološkom nalazištu Hjortspring u Danskoj pronađeno je 150 bojnih štitova iz 1. stoljeća. Pored toga velik broj koplja i bodeža koja su pripadala stotinama germanskih vojnika.

U samom radu bavim se pitanjem kako su Germani od primitivne vojne strategije u kojoj su se oslanjali na fizički izgled ratnika postali dio najveće vojne reforme u Europi, te se obrađuje razdoblje od 7. st. pr. Kr. do kraja 8. st. s posebnim naglaskom na migracije Germana pred kraj starog vijeka i rani srednji vijek. Također se naglasak stavlja na plemena 'zapadnih' i 'istočnih' Germana, poput Alemana, Franka, Gota, Langobarda, Vandala... a namjerno se izostavljaju 'sjeverni' Germani i Vikinška kretanja Europom pred kraj ranog srednjeg vijeka.

Kako Germani u početku nisu imali osobito razvijenu vojnu strategiju, nego je bitan čimbenik ranog germanskog ratovanja bio veliki i snažan izgled ratnika i različite vrste naoružanja poput lukova, mačeva, štitova... sam rad sam podijelio na tri dijela.

U prvom dijelu rada bavim se izgledom germanskog vojnika i fazama naoružanja od perioda 7. st. pr. Kr. dok su još bili pod utjecajem Halstatske i Latenske kulture do početka 3. stoljeća, baveći se pitanjem koliko se antički zapisi viđenja Germana poklapaju sa arheološkim ostacima pronađenima kasnije na područjima gdje su obitavali.

No potrebno je voditi računa da mnogi pisci, uključujući Tacita, nisu svjedočili germanskom vojniku iz prve ruke, nego je većina Rimljana vidjela prve Germane u svom životu tek kad bi ih kao pomoćne trupe postavili u blizini rimskih gradova ili kad bi se pojavili u arenama.

¹ Gaj Julije Cezar 51. pr. Kr. *De bello gallico*.

² Publije Kornelije Tacit 98. *Germania*.

Drugi dio rada obrađuje odnose Rima s Germanima opisujući razdoblje navale germanskih plemena na rimski teritorij u 3., 4. i 5. stoljeću. Tad se pojavljuju Franci i Alemanni o kojima antički pisci do tada nisu pisali. Pojedina barbarska plemena stupaju u rimsku službu kao federati, tj. saveznici, smještajući se kod rimskih zemljoposjednika kao stalni vojnici ili se pak smještaju na granicama gdje su dobili parcele i imaju zadatak da brane Rimsko Carstvo od napada drugih Germana. Neki bivši 'barbari' postižu visoke vojne pozicije u Carstvu, poput Stilihona ili Odoakra koji je postao i germanski kralj u Italiji. U tom razdoblju pojavljuje se i osobito karakteristično navalno oružje bojna sjekira, koju su isprva najviše koristili Franci pa je zbog toga i dobila naziv franačka sjekira ili franciska. Poslije su se njome koristila i druga germanska plemena. Koristila se ne samo za udaranje, nego i za bacanje na neprijatelja.

Treći dio rada bavi se razdobljem od 5. do 9. stoljeća u kojima se opisuju sofisticiranije vojne strategije i naoružanja germanskih vojnika, prvenstveno Franka. Prednost u broju zamijenjena je prednošću u pokretljivosti. Takva je novost pretpostavljala temeljitu preobrazbu prijašnjih običaja u kojoj sad svaki naoružan čovjek, kojemu je dodijeljena čestica zemlje ima obvezu na njoj uzdržavati ratnog konja i vršiti vojnu službu, kad god to od njega bude zatraženo. Stvorena je nova klasa vojnika.

Tako su Germani od primitivne vojne strategije postali dio najveće vojne reforme koju je Europa upoznala prije pojave stajaćih vojski.

Prilikom izrade rada kao primarni izvori korištena su djela Gaja Julija Cezara *De Bello Gallico*, Tacitova *Germania*.

U prvom poglavlju oslanjao sam se na djelo Peter Wilcoxa i Rafaela Trevina *Barbarians against Rome*,³ zbog dobrog kronološkog pregleda arheoloških nalazišta zemalja kojima su obitavali Germani. Također, za rad su bila od velike važnosti djela Petera Heathera *The Fall of the Roman Empire*⁴ i *Empires and Barbarians*⁵ i J. B. Buryja *The Invasion of Europe by the Barbarians*⁶ korištena su prvom poglavlju, a lekcije Buryja i knjiga *Empires and Barbarians* naći će se u

³ Peter Wilcox, Rafael Treviño 2002. *Barbarians Against Rome*. Oxford: Osprey Publishing Limited.

⁴ Peter Heather 2010. *The Fall of the Roman Empire*. Pan Books.

⁵ Peter Heather 2010. *Empires and Barbarians – The Fall of Rome and the Birth of Europe*. Oxford: Oxford University press.

⁶ J. B. Bury 1928. *The Invasion of Europe by the Barbarians – A Series of Lectures*. Northvegr.

drugom, odnosno trećem poglavlju. Snimljeno predavanje profesora Paula Freedmana *Clovis and the Franks*⁷ također se koristi. Ostali sekundarni izravno u radu uključuju: *The Art of Warfare in Western Europe during the Middle Ages from the Eighth Century to 1340*⁸ Jana F. Verbruggena, *The Frankish War-Machine of Chares Martel* Patricka⁹ članak Patrick S. Bakera, zatim *The Art of War in the Middle Ages*¹⁰ C. W. C. Omana, *Warfare and Society in the Barbarian West, 450-900*¹¹ Guya Halsalla, Maurice Keen i njegova knjiga *Medieval Warfare*¹², te *The Routledge Companion to Medieval Warfare*¹³ Jima Bradburyja.

⁷ YaleCourses, 5. travnja 2012. 10. *Clovis and the Franks* [online video],

<https://www.youtube.com/watch?v=3uMZVj5b0Qo>, pristupljeno 12. kolovoza 2020.

⁸ J. F. Verbruggen 1997. *The Art of Warfare in Western Europe during the Middle Ages from the Eighth Century to 1340*. Woodbridge: The Boydell Press.

⁹ P. S. Baker 2013. *The Frankish War-Machine of Chares Martel*. Sabre and Scroll: Vol. 2: Iss. 2, Članak 8.

¹⁰ C. W. C. Oman 1885. *The Art of War in the Middle Ages*. Oxford: Oxford University Press.

¹¹ Guy Halsall 2007. *Warfare and Society in the Barbarian West, 450-900*. London i New York: Taylor & Francis Group.

¹² Maurice Keen 1999. *Medieval Warfare*. Oxford: Oxford University Press.

¹³ Jim Bradbury 2005. *The Routledge Companion to Medieval Warfare*. London i New York: Taylor & Francis Group.

1. GERMANSKI RATNIK

1.1. Porijeklo i podjela Germana

Zbog nedostatka pisanih izvora o područjima koja su nastanjena Germanima moramo se osloniti na arheološke nalaze kada tražimo najstariju domovinu Germana. Prema tim nalazima najdalje u prošlosti gdje možemo sa sigurnošću povezati obitavalište Germana sa arheološkim nalazima je područje današnje Danske, zajedno s pokrajinom Hollstein-Schleswig te južni dio Skandinavskog poluotoka.¹⁴ Iz tih teritorija Germani se krajem 2. tis. pr. Kr. šire jugoistočno, uz Baltičko more, u područje između Elbe i Visle. Dok se već oko 750. pr. Kr. njihovo obitavalište nalazi uz obalna područja od današnje Nizozemske do rijeke Visle. U idućim stoljećima, zbog povećanja stanovništva dolazi do daljnjeg širenja Germana prema jugoistoku, u središnju Europu, te dalje prema Crnom moru. U 1. stoljeću Germani dominiraju većinom centralne i sjeverne Europe, u području izvan granica Rimskog Carstva na rijekama Rajni i Dunavu, uz iznimku Sarmata u Panonskoj nizini i Dačana oko Karpata. Dakle područje puno veće nego teritorij koji danas nazivamo 'Germanijom'.¹⁵

Iz tih će područja krenuti upadi u samo Carstvo koji će u 5. stoljeću dovesti do pada Zapadnog Rimskog Carstva.¹⁶ Zanimljivo, u ovom periodu pa sve do 4. stoljeća Rimljani nisu smatrali Germane prevelikom prijetnjom. Kada bi pitali stanovnika Rima 4. stoljeća tko je najveća opasnost za Carstvo, sigurno bi odgovorio Perzija na istoku, što je i logično, jer su Perzijanci, oko 300. godine zaista predstavljali nemjerljivo veću opasnost kao jedina velika organizirana država na granicama Rimskog Carstva.

Činjenica da su germanska plemena nastanjena odmah do Rimske granice nije, u ovom periodu, uzrokovala preveliku dozu anksioznosti kod Rimljana,¹⁷ pogotovo u područjima uz rijeku Rajnu, nastanjena uglavnom sjedilačkim farmerskim stanovništvom. Dok su polunomadski i nomadski

¹⁴ Bury 1928, str. 6

¹⁵ Heather 2010, *The Fall of the Roman Empire*, str. 25

¹⁶ Wilcox i Treviño 2002, str. 14

¹⁷ Heather 2010, *The Fall of the Roman Empire*, str. 29

plemena sjeverno od Dunava do neke mjere zabrinjavala Rimljane, ali ništa što se nije moglo kontrolirati.¹⁸

Kao što je već spomenuto, Germani su se iz svoje pradomovine, Danske i južne Skandinavije proširili centralnom Europom. Ona plemena s poluotoka Jutland uglavnom su se širila u smjeru juga današnje Njemačke i na zapad prema Rajni, zbog čega se oni mogu klasificirati kao Zapadni Germani. Druga skupina Germana, oni sa Skandinavskog poluotoka širili su se na suprotnu obalu Baltičkog mora, te iz tog područja dalje na jug i jugoistog prema Karpatima, pa sve do Crnog mora. S vremenom je ova skupina Germana razvila vlastiti, drugačiji dijalekt i običaje od Zapadnih Germana, zbog čega se ova skupina, a i zbog geografskog položaja, može imenovati Istočnim Germanima.¹⁹ Postoji i treća skupina germanskih plemena – Sjeverni Germani, koja obuhvaća ona plemena koja su ostala u svojoj pradomovini, ali oni dolaze do izražaja tek u kasnijim stoljećima pa će se manje spominjati u radu.

Zapadni Germani su se pred rani srednji vijek uglavnom bavili poljoprivredom i živjeli su sjedilačkim načinom života.²⁰ Plemena koja će određivati tijek povijesti Europe iz te skupine Germana nose nazive: Alemani, Franci, Saksonci, Turingi... različite od naziva germanskih plemena koje spominju Cezar i Tacit, poput Tenkteri, Hatti, Herusci... To ne znači da se etnološka slika područja promijenila u nekoliko stoljeća, razlog promjene u imenima su udruživanja manjih skupina u veće plemenske zajednice, tako su, npr. Alemani formirani od plemena Sveva i drugih zajednica gornjeg toka Rajne. Na isti način okupljeni su stanovnici donjeg toka Rajne oko imena Franci. Na sjeveru današnje Njemačke, dio Germana se okupio oko Saksonaca, koji su dobili ime po jednom od manjih plemena u zajednici, dok su Južno od njih bili Turingi sastavljeni uglavnom od starog plemena Hermundura.²¹

Istočni Germani, koji su bili puno slabije poznati Rimljanima su točno oni Germani koji će započeti velike migracije i provale u Rimsko Carstvo.²² Najvažnija plemena te skupine Germana su Goti, Vandali, Gepidi, Burgundi i Langobardi, no tu su i Rugi, Heruli, Bastarni... Za ova plemena se smatra da su većinom došli sa skandinavskog poluotoka o čemu svjedoče i nazivi koji su se

¹⁸ Bury 1928, str. 7.

¹⁹ Isto, str. 6-7.

²⁰ Isto, str. 7.

²¹ Isto, str. 8.

²² Isto, str. 11.

sačuvali poput otoka Gotlanda (od Gota) u Švedskoj. Istočni Germani uglavnom su živjeli na njihov tradicionalan način, gdje se 'pošten' rad, poput obrađivanja polja smatrao manje vrijednim, ako se do istih rezultata moglo doći ratom. Izvori nam donose zapis "... teže je nagovoriti Germana da ore zemlju i strpljivo čeka svoj godišnji urod nego da izazove neprijatelja i zaradi ranu za nagradu. Misli da je jadro i nemoćno zaraditi znojem što može kupiti krvlju. „²³

Kao takvi bili su puno pokretniji po prostranstvima centralne i istočne europe od Zapadnih Germana, koji žive u gusto naseljenim predjelima uz Rajnu. Prva veća migracija dogodila se krajem 2. stoljeća kada su se s obala Baltičkog Goti preselili na Crno more i ušće Dunava. Tamo su se nakon nekog vremena podijelili na dva dijela – Zapadne Gote (Vizigoti) i Istočne Gote (Ostrogoti), što se vjerojatno dogodilo zbog dugogodišnje seobe, gdje su se Goti koji su došli prvi počeli osjećati drugačijima od Gota koji tek dolaze.²⁴

1.2. Izgled, prehrana, odjeća, stavovi

Bitan čimbenik ranog germanskog ratovanja bio je veliki i snažan izgled ratnika, više nego oslanjanje na tadašnju tehnologiju proizvodnje zaštitne opreme. Naime germanski ratnici su u vrijeme pohoda uglavnom nosili svakodnevnu odjeću, samo bi uhvatili oružje i jednostavan štit ovisno o mogućnostima pojedinca, što ne znači da su to radili samo iz potrebe za dokazivanjem, iako je tradicija zasigurno imala veliku ulogu. Riječ je uglavnom u nepoznavanju proizvodnje takve opreme i velikom siromaštvu prisutnom u tim krajevima, što naročito vrijedi za period kretanja Gota i drugih plemena sa sjevera europe prema jugu i istoku.²⁵

O germanskom stavu o ratovanju Tacit navodi da je na bojnopolju sramotno da poglavica nadmaši njegov podanik ili podanicima da ne budu jaki kao svoj poglavica. Što se tiče napuštanja borbe živ nakon što je poglavica poginuo, to znači doživotnu sramotu. Braniti ga i zaštititi, da svoja vlastita herojska djela pripiše poglavici na zaslugu, to je ono što za njih znači odanosti. Poglavice se bore za pobjedu, podanici za svog šefa. Mnogi plemeniti mladići, ako njihova zemlja stagnira

²³ Tacit 98, *Germania*.

²⁴ Bury 1928, str. 12.

²⁵ Wilcox i Treviño 2002, str. 15.

u dugotrajnom miru, namjerno traže druga plemena u kojima se odvija neki rat. Germani ne vole mir, slavu je lakše osvojiti u opasnostima, a ne može se održavati velika družina bez nasilja i rata.²⁶

Germanski vojnik je bio varijanta ranijih nordijskih tipova ljudi prvi put viđenih u Indoeuropskoj invaziji, bio je općenito viši, zbog rasnog miješanja s velikim sjevernim lovcima koji su još uvijek preživljavali u sjevernoj Europi od posljednjeg ledenog doba. Tijelo im je bilo teže i snažnije od čistog nordijskog tipa, s velikom moždanom šupljinom. Nordijci koji su upravo spomenuti su potomci *homo sapiensa* koji su nastanjavali Europu prije dolaska Indoeuroljana, koji uglavnom danas nastanjuju Europu. Imali su neke fizičke razlike u odnosu na Indoeuroljane poput većeg tijela i manjeg mozga. Germani su bili karakteristično plavokosi ili riđi, kao što se vidi u njegovim suvremenim potomcima i što napominju brojni antički pisci.²⁷ Plutarh kaže o Cimbrima i Teutoncima da nitko nije znao tko su bili ti ljudi, kako su već putovali vrlo dug put, nisu imali kontakta s južnim rasama. Najvjerojatnija pretpostavka je da su to neka germanska plemena čije se područje proteže do sjevernog oceana. Ova pretpostavka bila je zasnovana na njihovoj veličini, svjetloplavoj boji očiju i činjenici da je germanska riječ za pljačkaše - Cimbrici.²⁸ Bili su toliko puni samopouzdanja i nepošivanja za svoje neprijatelje da ulagali dodatni trud da pokažu, sasvim nepotrebno, svoju snagu i smjelost. Išli su goli kroz snježne oluje, penjali se na vrh planina, kroz led i snijeg, a odatle bi se strovalili dolje na velikim štitovima, i klizali se preko klizavih padina i prijevoja, kaže Plutarh. Dvije iznimke od ove opće slike bile su Alemani i Franci, koji su sličili Keltima.²⁹

Prehrana je bila teška i bogata proteinima, uključujući svinjetinu, govedinu, svježu i usoljenu ribu, ovčetinu, srnetinu, divljač, kruh, pivo i mliječne proizvode.³⁰ Kod Tacita nailazimo na zapise o tome kako su Germani bili neumjereni u opijanjima i kako su pili nekakvo piće spremljeno od ječma, danas vidimo da se radilo o pivu. Tacit u Germaniji spominje germanska opijanja koja traju danju i noću, i ne smatraju se sramotnim. Te govori o načinima 'glasanja' u primjeru kada odobravaju odluku vođe, udaraju kopljima o štit. Nijedna vrsta odobravanja nije časnija od slavljenja oružjem.

²⁶ Tacit 98, *Germania*.

²⁷ Wilcox i Treviño 2002, str. 12.

²⁸ Isto, str. 13-14.

²⁹ Isto, str. 14.

³⁰ Isto, str. 12.

Što se tiče načina odijevanja, svakodnevna odjeća varira od skupine do skupine. Cjelokupna odjeća, prikazana na Slici 2, bila je ista na cijelom sjeveru, a sastojala se od jednostavne tunike, dugih hlača i plašta, obično od crne ili tamnosmeđe vune. Tunika je do koljena i imala je dugačke ili kratke rukave. Odjednom se moglo nositi nekoliko tunika, dopunjenih dugodlakim krznom i krznom različitih vrsta, za hladnog vremena. Ljeti, naravno, gornji odjevni predmeti se često nisu nosili. Laneno platno je poznato, ali je bilo skupo za uvoz s juga, i zbog toga su ju koristili samo bogatiji ili ljudi koji su mnogo putovali. Hlače su držane kožnim remenima, s tim da ih se ponekad vezalo na gležnjevima. Hlače su izrađene od vune, kao i od krzna i kože. Kratke hlače do koljena, kada su se nosile, bile su kombinirane s uskim pokrivalom za noge. Remeni različitih debljina nosili su se u struku ili preko ramena, ponekad i oboje. Trake su se mogle koristiti i za nošenje štita. Plašt je bio oko metar i pol preko, pravokutni ili kružni, od pletene vune, ponekad futrovane krznom. Nosili su se i ogrtači, cijeli izrađeni od kože. Oni su bili pričvršćeni fibulama ili broševima različitih vrsta. Odjeća siromašnijih bila je najgrublje vrste, najjednostavnije tkane tunike. Cipele su bile vrlo jednostavne, na neki način slične mokasinama sjevernoameričkih Indijanaca, koje su se oblačile preko stopala od potplata i vezane za gležanj. Kosa je najčešće ostavljena raspuštena. Kod Svevskih plemena Markoromana i Kvada, kosa je pletena te skupljena u čvor na glavi³¹. Brade su obično nošene, ali ne uvijek. Ljudi su obično bili gole glave, ali vunene ili krznene kape bi ponekad nosili po hladnom vremenu. Britve, češljevi, škare i pincete iz ranijih vremena pronađeni su u nekim nalazištima. Gruba vunena tkanina koju su koristili Germani bila je tkana u običnim bojama, s prugastim ili drugim geometrijskim dizajnom. Narukvice, naušnice, rukavice, lančići, perlice i prsteni su nosila oba spola, u većem ili manjem stupnju, prema osobnom ukusu. Snažan utjecaj bogatog brončanog doba sjeverne Europe, kao i utjecaj Kelta i Skita, bili su prisutni u germanskoj kulturi. U svojoj ulozi izvoznika oružja i luksuznih dobara Rimljani su započeli duge kontakte s Germanima kad su se susretali na sjevernim granicama te je i rimska kultura u tom razdoblju imala utjecaj na germansku, kao što je prikazano na slici 1, prikaz štita koji je očito pruzet od rimskog skutuma, odjeća je tradicionalna, ali mačevi slični rimskima.³²

³¹ „Svevski čvor“.

³² Wilcox i Treviño 2002, str. 12-13.

1.3. Faze korištenja oružja od 7. st. pr. Kr. do 3. st.

Germanska plemena bila su sastavljena od seljaka koji uglavnom žive od uzgoja stoke (goveda, ovce i koze) i poljoprivrede. Kako je vrijeme prolazilo, izolirana poljoprivredna gospodarstva postala su skupine farmi, razvijajući se u zaseoke i na kraju sela. Vještine ranijeg germanskog obrtnika pokazivale su nepredvidljiva ograničenja u nekim segmentima proizvodnje. To je uvijek bilo vidljivo u oružju ranijih plemena. Rimljani su percipirali Germane prije svega kao ratnike. Uz nekoliko značajnih izuzetaka, rimski pisci nisu imali osobni kontakt s njima, pa neka njihova zapažanja mogu biti netočna. Iz očiju ‘civiliziranih južnaka’ pogledi na ‘sjevernoeuropske barbare’ korisni su nam za oživljavanje slike o germanskim vojnicima i njihovu naoružanju.³³

Iz Agacija saznajemo o problemima o kojima su se Germani susretali, u njegovom primjeru o malom plemenu srednjeg Dunava – Buri, koji su u svom ratu s carem Komodom često morali tražiti primirje, kako bi nadoknadili malu količinu oružja.³⁴

Arheološka nam iskapanja daju uvid u povijest naoružavanja Germana i količinu dostupnog oružja u određenim periodima. Zbog relativno slabe inovativnosti samih Germana, osobito oni na zapadu bili su u velikoj mjeri pod utjecajem Halštatske i Latenske kulture Kelta. Nakon rimskog osvajanja Galije, rimsko oružje imalo je sve veću ulogu u naoružavanju germanskih ratnih skupina, sve dok se u kasnom Carstvu nije ostvario neprekidan protok oružja na sjever preko ilegalnih trgovaca, pljačkom rimskih arsenala i vojske, te opremom koju je kući donio velik broj Germana koji su služili u rimskoj vojsci.

Određivanje faza korištenja oružja među starim Germanima, temeljena na najnovijim arheološkim dokazima, daje se ugrubo. U 7. st. pr. Kr. za vrijeme keltske Halštatske kulture Germani su koristili veliko i teško oružje, teški mačevi od bronce i željeza, te sjekire i željezna koplja, čiji su šiljci bili duljine i po 75 cm. Početkom 5. st. pr. Kr. u kasnoj keltskoj Halštatskoj kulturi, kratki nož zamjenjuje mač po važnosti. Obični ratnici su opremljeni kopljem i štitom. Sjekira je češća na istoku. U prvoj fazi keltske Latenske kulture krajem 5. st. pr. Kr. u naoružanju Germana primjenjuje se vrlo malo mačeva. Stječe se dojam da je u nekim dijelovima dugi mač gotovo nepoznat. Obični ratnici su opremljeni lokalnim varijantama koplja, štita i bodeža. U tom razdoblju

³³ Wilcox i Treviño 2002, str. 15.

³⁴ Isto, str. 14.

šiljci koplja sežu od 12 cm do 26 cm. U drugoj fazi keltske Latenske kulture, razdoblje od 3. st. do 2. st. pr. Kr. nema vidljivih promjena u naoružanju.³⁵

U arheološkom nalazištu Hjortspringu (3. st. pr. Kr.) otkriven je veliki drveni brod koji se sačuvao u tresetu, kiseloj zemlji s puno ostataka mrtvih biljaka koja se može naći u močvarama na sjeveru Europe. Klasificiran kao zavjetni depozit, datiran je na kraj 3. st. pr. Kr. U njemu su nađena 138 željeznih i 31 koštano koplje, 150 štitova i 6 mačeva. Svi štitovi su bili pravljani prema keltskim obrascima. Dugački i ovalni tipovi štitova veličine 88 cm x 50 cm, i češće pravokutni tip veličine 66 cm x 30 cm. Krajem ovog razdoblja čini se da je nekoliko promjena utjecalo na germanske ratnike. Uveden je sax³⁶, nož različitih duljina čije je porijeklo nepoznato, dug prosječno 46 cm. Nekolicina ratnika bili su opremljena latenskim mačevima, smatra se da su oni bili profesionalni mačevaoci. Takvi su muškarci bili manje uobičajeni u istočnjačkim germanskim plemenima. Još je očigledno korištenje keltskih kopalja, kopalja za bacanje i štitova, s umbom³⁷ od drveta u 1. st. Sva oružja su lagana i štedljiva s korištenjem željeza, što potvrđuje da je željeza bilo malo za uporabu.³⁸ Arheološki ostaci u ovom slučaju poklapaju se s antičkim zapisima o germanskim vojnicima.

Iz dijela govora Germanika svojoj vojsci pred bitku, 16. godine saznajemo da Germani ne nose prsne oklope ili kacige. Čak ni njihovi štitovi nisu ojačani željeznim ili kožnim oblicima, već su samo pleteni štitovi ili obojene daske. Koplja su koristili njihovi prvi redovi. Ostatak vojske ima toljage, spaljene na krajevima ili s kratkim metalnim šiljcima. Fizički, Germani oni su zastrašujući i dobri za kratki napad, ali ne mogu podnijeti da budu ozlijeđeni.³⁹

U 1. st. za vrijeme 'rimskog perioda' naoružanja Germana, među germanskim ratnicima 1 od 10 ratnika bio je mačevalac. Nema dokaza o oklopu ili šljemovima, osim u slučaju nekoliko poglavica. Štitovi su okruglog, pravokutnog ili šesterokutnog oblika, s izbočenom sredinom i sa željeznim ili brončanim obrubom. Konjica koristi male okrugle ili ovalne štitove. Rimska i germanska vojna oprema u 2. st. počinju se pojavljivati istovremeno na brojnim područjima.

³⁵ Wilcox i Treviño 2002, str. 15-16.

³⁶ Nož od željeza naoštren s jedne strane gdje je naoštrena strana ravna, a tupa strana se savija prema vrhu.

³⁷ Izbočina na sredini štita u kojoj se nalazila ručka za držanje.

³⁸ Wilcox i Treviño 2002, str. 16-17.

³⁹ Isto, str. 14.

Nailazimo na žičane košulje i rimske mačeve tipa 'gladius', s prstenastim balčakom⁴⁰ te se u tom razdoblju primjećuje povećana uporaba sjekire, osobito sjekire za bacanje. Rimsko oružje u 3. st. nastavlja svoj put u sjeverne zemlje, osobito u najsjevernija područja. Sada na svakog četvrtog germanskog vojnika dolazi jedan mačevalac. Mačevi rimskog tipa spatha⁴¹, zajedno s drugim rimskim tipovima mačeva, sve više pronalaze put u germanske ruke. U tresetnim močvarama na Ejsbol Northju pronađeno je 160 štitova, 191 koplje, 203 rezbarena koplja za bacanje, 60 mačeva, 60 remena i 62 noža. Rimske konjičke kacige paradnog tipa koristile su se u nekoliko slučajeva vjerojatno kao oznake ranga. U rimskom razdoblju, u 4. st, štitovi se rijetko koriste. Kad ih se pronađe, sredine su s rimskim tipom kupole. Stari germanski šiljasti tipovi očito su izvan mode.⁴²

Poznato je nalazište u Nydamu, na području Angla, germanskog plemena s juga današnje Danske gdje su pronađeni dugi lukovi. Dugački su oko dva metra, izrađeni od tise, sa završetkom kojim je na vrhu željezni žlijeb, a rukohvati su omotani finim konopcem. Strijele su oko 68 cm do 85 cm dužine. Germanski lukovi, koji datiraju od oko 1. st. do sredine 4. st. izrađeni su od tise i jele. Bili su prepoznatljivi dugački lukovi oblika dubokog 'D'. Vjerojatno je, kao kod engleskog dugog luka iz kasnijih razdoblja, da su ti "složeni" lukovi kombinacija sapanovine koja se odupire istezanju na vanjskoj strani, i spaljenim drvom, otpornim na kompresiju, za trbuh luka tj. unutrašnju stranu, štapovi luka pronađeni u Vimose, Kragehul i Nydam mjere od 168cm do 198cm. Iako su ga Germani na britanskim otocima, a još manje oni koji su se naselili u Galiju, koristili samo rijetko, luk su koristili drugi Germani. Kao što je gore navedeno, Alemani su koristili lukove i nekoliko složenih lukova, od više dijelova drveta. Pravi dugački lukovi bili su prisutni u sjevernim močvarnim područjima. Od 2. st. do 4. st., ova oružja vjerojatno su razvili sami Germani. Neke pronađene strijele su dizajnirane za probadanje oklopa.⁴³

Veliki dio vizigotske vojske, bili su strijelci i kopljanici. Njihova je konjica bila sastavljena od poglavara i njihovih pratitelja. Strijelac je također imao važnu ulogu u ostrogotskim vojskama. Kao i kod ostalih germanskih strijelaca, korišten je vrlo mali broj kompozitnih lukova, velika većina bi bila jednodjelni ili spojeni lukovi. Njihova konjica bila je naoružana kopljima i mačevima, a ostrogotski plemići posjedovali su raskošne zlatne ukrašene, teške mačeve za

⁴⁰ Donji kraj mača.

⁴¹ Ravni dugački mač.

⁴² Wilcox i Treviño 2002, str. 17.

⁴³ Isto, str. 17-18.

udaranje. Dugi lukovi pronađeni u Vimoseu, Kragehulu i Nydamu datirali su od 100. do 350. godine. Luk koji su naširoko koristili svi stepski nomadi, uključujući Sarmate i Hune, bio je moćan, refleksiran, kompozitni luk. Štapovi lukova izrađeni su od laminiranih materijala različitog podrijetla, kao što su drvo, tetiva i rog. Kad luk nije napet, oblikuje se silueta slova C, ponekad s krajevima koji tvore križ. Kad je nategnut, C se otvori natrag prema svojoj prirodnoj krivulji i na taj ga način drži konopac, tako da je luk 'namotan' za djelovanje.⁴⁴

Zbog rasprostranjenog kremiranja mrtvih među sjevernim barbarima, otkrivena groblja, od kojih su mnoga vrlo velika, pružaju malo informacija osim za one koji su zainteresirani za keramiku. Franačke ratničke grobnice u nekadašnjoj sjevernoj Galiji i Rhinelandu, datiraju od sredine 4. do 5. stoljeća, opremljene su kopljima, sjekirama za bacanje i povremeno mačem. Ti su ratnici bili vjerojatno saveznički vojnici zaposleni od Rimljana. Jedan bogato namješten grob germanskog časnika pronađenog na kasnom rimskom groblju imao je mač, remen, ovalni srebrni pladanj i štit koji je izvorno bio prekriven ljubičastim kožnim i zlatnim folijama, umba je bila obložena srebrnom folijom. Ostalo oružje bilo je sjekira za bacanje, deset kopalja i veće koplje obloženo srebrom.⁴⁵ Franački grobovi u Belgiji, gdje se od 5. stoljeća razvija posebna pogrebna kultura u kojoj se mrtve ne spaljuje, nego pokapa, u nekim slučajevima, s izuzetno bogatim darovima.⁴⁶ Ti grobovi sadrže pojaseve i kopče, koplja i sjekire za bacanje.

Osobito karakteristično navalno oružje bila je bojna sjekira, koju su isprva najviše koristili Franci pa je zbog toga i dobila naziv franačka sjekira ili franciska. Poslije su se njome koristila i druga germanska plemena. Koristila se ne samo za udaranje, nego i za bacanje na neprijatelja.

Naoružanju Merovinga pripadaju i koplja i sulice. Posebna vrsta tog bacačkog i udaračkog oružja bio je ango, dugi željezni šiljak s kukama, jedino oružje merovinškog doba nastalo po rimskom predlošku piluma. Dokazano je i postojanje tzv. svinjske bodlje, bili su to široki šiljci sulica koji su se primjenjivali samo u lovu na veprove. Strelice i luk, kao i veći bojni noževi, ponekad su bili premazani smrtonosnim otrovom.⁴⁷

⁴⁴ Wilcox i Treviño 2002, str. 17-18.

⁴⁵ Isto, str. 17.

⁴⁶ Heather 2010, *Empires and Barbarians*, str. 318.

⁴⁷ Wilcox i Treviño 2002, str. 18.

2. ODNOSI GERMANA S RIMOM

2.1. Germani u rimskoj vojsci

U trećem stoljeću Rimsko Carstvo slabi, i to nije zbog vanjskih problema, poput rata s tada novim Perzijskim Carstvom, već zbog unutarnjih razdora, građanskih ratova i borbe za dolaskom na prijestolje. Centralna vlast postala je slaba i skoro je bankrotirala, dijelovi Carstva počeli su postavljati vlastite vođe. Jedan od najvažnijih simptoma slabljenja je i padanje vrijednosti kovanog novca. Takvom kriznom stanju na kraj su stala dva cara, Aurelijan, na vlasti od 270. I Dioklecijan, petnaest godina kasnije. Oni su u 35 godina vladavine (uz prekid od 275.-285. Kada se izmjenjuje nekoliko careva) reorganizirali Carstvo i spasili ga od propasti, dok je Konstantin, uzevši samostalnu vlast 324. nastavio s reformama i potpuno renovirao Carstvo koje je tako, uz pomoć niza sposobnih vladara, ostalo gotovo netaknuto do pred kraj 4. st., iako formalno u obliku dva Carstva – zapadnog i istočnog.

Duž cijele granice Carstva naselili su se germanski narodi, te povremeno ulazili u vojnu službu, a povremeno su napadali i pljačkali granične provincije. Do jednog značajnijeg napada dolazi oko 247. godine i vode ga Goti, kada je Carstvo slabo iznutra zbog niza nesposobnih vladara još od početka 3. stoljeća i istovremenog jačanja Perzijskog Carstva. U ovom ratu Goti uspijevaju čak ubiti cara Decija, kad su mu odveli trupe u močvare na ušću Dunava. Nakon toga kreću se u svojim brodovima, iz baza na sjeveru Crnog mora u pljačke gradova duž cijele obale, te obala Mramornog i Egejskog mora. Teror koji je zaustavljen tek 20 godina kasnije. Istovremeno na kopnu, Vizigoti postepeno osvajaju Daciju, gdje nije nađena niti jedna rimska kovanica datirana nakon 256., te je car Aurelijan 70-ih godina potpuno povukao vojsku iz provincije i tako je prepustio germanskim osvajačima. Dacija je tako posljednja europska provincija koju je Rim pripojio, 150 godina ranije u vrijeme Trajana, ali i prva koju je izgubio. Napadi iz Dacije nastavljaju jedno vrijeme, sve dok se Konstantin nije odlučio pozabaviti tim problemom, tako što je ojačao obranu na Dunavu, pa je i pred kraj svoje vladavine prisilio Vizigote na primirje, prema kojem postaju federati Rimskog Carstva, odnosno uzimaju ulogu obrane granice i obvezuju se opskrbljivati carsku vojsku ratnicima u slučaju rata, tako Konstantin nominalno vratio Daciju pod

vlast Rima. Zauzvrat bi dobili godišnju naknadu u obliku žitarica, koja se u praksi zapravo ispaćivala u obliku novca.⁴⁸

Dakle, na primjeru Vizigota vidimo da u razdoblju kad dolazi do unutarnje stabilnosti Carstva, germanski narodi se primire te uglavnom uzimaju ulogu federata, na duži ili kraći rok, ovisno o prilikama, te polako infiltriraju u visoke pozicije u rimskoj vojsci. Ona zapravo s namjerom nudi primamljivu karijeru Germanima, jer u kasnim stoljećima Rim ima problema s regrutacijom unutar svojih granica, u kojim je stanovništvo davno izgubilo ratničku kulturu, naviknuto na lagodan život.

Nakon Konstantinovog primirja s Vizigotima, dolazi do stanke u sukobima između istočnih Germana i Rima, na gotovo 50 godina. Kako više ne ratuju s Rimom, počinju se baviti agrikulturnom, te se glavni ratovi sada događaju s problematičnim plemenima Germana na rajnskoj fronti – Francima i Alemanima.⁴⁹

2.2. Bitka kod Hadrianopola 378.

Ponovna opasnost od Istočnih Germana počinje 378. godine, kada će rimski carevi napokon shvatiti koliku opasnost Germani zapravo predstavljaju za Carstvo, te koje su posljedice primanja Germana u vojnu službu i dozvoljavanje napredovanja u vojnim rangovima ambicioznim germanskim vođama. Naime, u ovom periodu dolazi do pokretanja nomadskih plemena iz stepa Azije prema zapadu, nama znanih kao Huni, vjerojatno istisnutih iz svojih krajeva nakon političkih promjena u centralnoj Aziji, kojih se nećemo doticati u ovom radu. Prvi pod udarom Huna bili su Alani, narod sarmatskog podrijetla sa obala Kaspijskog jezera, koji bježi u Europu gdje će se asimilirati među istočne Germane, zatim pada država Ostrogota na sjeveru Crnog mora, nakon čega opasnost dolazi pred vrata Vizigota. Pokušaji obrane bili su uzaludni, te pod panikom kompletan narod Vizigota odlučuje potražiti sigurnost južno od Dunava. Zadatak je pao na cara Valensa, potpuno nenadano, da odluči hoće li pustiti cijelu naciju unutar Carstva, slučaj koji se javlja po prvi puta u povijesti Rima, koji je on prihvatio. Naravno, na dolazak cijelog jednog naroda

⁴⁸ Bury 1928, str. 13-14.

⁴⁹ Isto, str. 15.

nitko nije bio spreman, pa je tako ubrzo došlo do rata koji će nakon dvije godine germanskog pljačkanja rimske Trakije kulminirati u bitku kod Hadrianopola 378.⁵⁰

Vođa Vizigota u bitki kod Hadrianopola bio je Fritigern, dok su Rimljani bili predvođeni samim carem Valensom koji dovodi legije s istoka. Djelomično vođen žudnjom za slavom, Valens nije pričekao svoga nećaka Gracijana koji mu je dolazio u pomoć sa zapada, ali privremeno zaustavljen zbog prodiranja Alemana na zapadu, opet, u trenutku kada Carstvo ima unutarnjih problema i primorano je povući dio vojske s rajnske fronte, pa je pokušao sam ukloniti gotsku opasnost, pogreška koja će dovesti do velikog poraza njegovih legija, te ga koštati života. Bitka je važna za vojnu povijest jer su se do nje Rimljani uvijek oslanjali na snagu svojih pješaka, dobro treniranih i opremljenih, gotovo uvijek nepobjedivih, dok su u ovoj bitki lako pali pod navalom gotske teške konjice. Ovo je bitna točka u povijesti, jer će nakon bitke kod Hadrianopola, pa sve do pred kraj srednjeg vijeka konjica imati ključnu ulogu u ratovima.⁵¹ U jutro 9. kolovoza rimska vojska kreće iz logora kod Hadrianopola prema sjeveru gdje se nalazi gotska vojska, oko 2 popodne stižu do improvizirane gotske obrambene pozicije sastavljene od prevnutih kola posloženih u krug, čini se, česta taktika Germana za slučaj da borba na bojnopolju ne uspije, tako da se mogu povući na mjesto povoljnije za obranu. Upravo to se i dogodilo u bitki, ali je nenadano, iz okolnih šuma i planina navalila gotska konjica i poharala rimske redove zajedno s odredom Alemana, jer su se invaziji Vizigota ranije pridružila druga germanska plemena. Posljedica bitke je da su Goti od tada mogli nesmetano harati po Balkanu, što i jesu, kroz 4 sljedeće godine, sve dok nisu ponovno potisnuti u Trakiju, dobrim pregovaranjem novog cara Teodozija uz pomoć vojske sa zapada, dobili su pravo na zemlju, te se primirili na jedno vrijeme. Zanimljivo je da je nakon neuspjelog pokušaja osvajanja Hadrianopola⁵² došlo do razdvajanja Gota u dvije skupine, najvjerojatnije jer nisu mogli prehraniti okupljenu hordu pljačkajući samo samo u okolici, kako nisu uspjeli zauzeti silom niti jedan utvrđeni grad, nego bi se zadovoljili umjerenim plijenom.⁵³ Problem prehranjivanja germanske horde pojavljivat će se kroz cijeli period ulaska barbara u Rimsko Carstvo.

⁵⁰ Bury 1928, str. 30-31.

⁵¹ Heather 2010, *The Fall of the Roman Empire*, str. 73-74.

⁵² Bradbury 2005, str. 181.

⁵³ Heather 2010, *The Fall of the Roman Empire*, str. 74.

2.3. Rimska/germanska vojska pljačka Rim

Mir je trajao kratko, već kada je 395. umro Teodozije, Goti među sobom biraju kralja, veterana građanskog rata koji se dogodio pred kraj Teodozijeve vladavine, Alarika. Ubrzo se Vizigoti mobiliziraju i kreću u pljačku Balkana,⁵⁴ no treba naglasiti da na stav Gota pod Alarikom i Germana općenito, direktno utječe postepena germanizacija Carstva. Nisu ga smatrali neprijateljem kojeg treba uništiti, nego institucijom u kojoj imaju pravo živjeti, s obzirom da su njihovi sunarodnjaci već velik dio nje. Njihova agresija više je borba obespravljene klase za bolji položaj u društvu nego napad vanjskog neprijatelja. Pa se tako ni Alarik nije osjećao strancem u Carstvu u kojem je sam obavljao vojnu službu i u kojem su Germani držali visoke pozicije, te čak sklapali brakove s članovima carske obitelji, poput Stilihona, generala pod Teodozijem, koji nakon njegove smrti postaje najmoćniji čovjek u zapadnom dijelu Carstva.⁵⁵ Pljačku Tesalije ubrzo prekida Stilihon sa svojim legijama sa zapada, ali ne dolazi do bitke kojom bi Alarikova vojska mogla lako biti dovedena u red, jer Stilihon dobiva naredbu vratiti se nazad na zapad od istočnog cara Arkadija, zbog straha od sve veće Stilihonove moći. Tako da Goti bez otpora nastavljaju s provalom u Grčku gdje zauzimaju Pirej, pljačkaju hram u Eleuzini, te nastavljaju na Peloponezu. Vlada u Konstantinopolu nije pokušavala spriječiti Gote u Grčkoj pa je Stilihon morao ponovno intervenirati, uz veliko negodovanje Istoka, te je proglašen neprijateljem Carstva. Alarik se povukao u Epir 397. tek nakon što je dobio visoku titulu u rimskoj vojsci.⁵⁶

Primirje je trajalo do iduće krize u Carstvu, kad dolazi do pokušaja smjene na prijestolju na istoku, pa 401. i ponovno 403. pokušava provaliti u Italiju iz koje ga Stilihon oba puta izbacuje.

Sva ova previranja istočnih germana zahtjevala su povlačenje vojske s rajnske fronte te time i njeno slabljenje. To označava početak većeg migriranja zapadnih Germana, koje je moguće uglavnom zahvaljujući Vizigotima. Germani napadaju kad je Carstvo već slabo, te kad se otvori prilika, pa tako kad Alarik pravi probleme u Italiji, smanjuje se količina vojske na Rajni, Zapadni germani provaljuju i to 406. godine, Vandali, Svevi i negermansko pleme Alana. Vandali su zapravo bili istočni Germani kao Goti, njihovo ime se odnosi na nekoliko plemena, no nas najviše zanimaju dva koja u ovom trenutku upadaju u Carstvo – Asdingi i Silingi. Asdingi su bili susjedi

⁵⁴ Bury 1928, str. 35.

⁵⁵ Isto, str. 40.

⁵⁶ Isto, str. 38.

Vizigotima iz Dacije, s kojima su se često i sukobljavali u 4. stoljeću, tad dolazi do rasta broja stanovnika, te ih zemlja koju su nastanjivali nije više mogla uzdržavati. Zato u povoljnom trenutku, kada je obrana Carstva na Rajni zanemarena, odlučuju se na migriranje. Pridružuje im se jedno zapadno germansko pleme, vjerojatno Kvadi (članovi svevske konfederacije), te Alani koji su se na ovom području našli bježeći od opasnosti s istoka – Huna. Kad dolaze do Rajne pridružuju im se i Silingi, te zajedničkim snagama prelaze rijeku i ulaze u Galiju.⁵⁷

No prije nego krene priča o ovoj provali germanskih plemena preko Rajne, koja će započeti dugotrajan i nezaustavljiv prodor u Carstvo preko tog područja, vratit ću se na Alarikove Vizigote koji su unutar granica već više od 30 godina. Početkom 5. stoljeća raste mržnja Rimljana prema germanima kada napokon shvate dugotrajne posljedice primanja stranaca u svoje društvo. Dakle, ne samo prema barbarima izvan Carstva ili vizigotskim federatima naseljenim na Balkanu, već i prema romaniziranim pojedincima na visokim pozicijama u vojsci. Tako je Stilihon, najmoćniji čovjek na zapadu smaknut 408. godine, pod optužbom da planira svrgnuti zapadnog cara i uzeti krunu za sebe. Počinje sustavni masakr obitelji germanskih vojnika stacioniranih u Italiji te se oni odlučuju spojiti s Vizigotima predvođenim tada već rimskim časnikom Alarikom. On po treći puta ulazi u Italiju te nakon tri opsade Rima i puno pregovaranja s carem, napokon provaljuje u grad 410., te ga pljačka 2 ili 3 dana, što nitko nije uspio sve od keltske pljačke Rima gotovo 800 godina ranije.

U ovoj ekspediciji se može primijetiti vizigotska taktika nakon što su odlučili postati neprijatelji Carstva (iako se oni sami tada ne bi tako nazvali) - suzdržavaju se od pljačkanja niza gradova koji im se nalaze na putu do 'Vječnog grada', niti žele brzo upasti u bespomoćni Rim, već oklijevaju s napadom i traže otkupninu za napuštanje opsade u vidu novca i zemlje. Zbog toga imamo 3 zasebne opsade grada i puno pregovaranja sa Senatom i carem u Raveni. Iz tog se vidi da Germani ne žele srušiti Carstvo, oni samo žele postati njegovim ravnopravnim dijelom. No kako pregovarači cara često mijenjaju ponude i ne žele prihvatiti niti umanjene potražnje koje iznosi Alarik, do pljačke ipak dolazi, što će u budućnosti promijeniti strategiju Germana, kako Vizigota tako i federata izvan granica. Vizigoti nastavljaju harati Italijom u smjeru juga, sada ne štedeći gradove na njihovom putu, te se pokušavaju domoći bogate i plodne Afrike, ali će im flota stradati u oluji, pa se od toga odustaje. Nedugo nakon toga završava karijera kralja Alarika, njegovom

⁵⁷ Bury 1928, str. 41.

smrću, te ga naslijeđuje Ataulf. Novi plan Vizigota je prijeći Alpe i nastaniti se u Galiji, ali kada dođu tamo, zemlja je već poharana pod navalom saveznika koju su prešli Rajnu 406. godine kako sam spomenuo ranije. Sada se horde Vizigota žele ponovno udružiti s carem, jer ipak, ničija želja nije srušiti Carstvo, nego mu se pridružiti, ali zahtjevi za ženibom Ataulfa s carevom sestrom su odbijeni, te tako Vizigoti, nakon što spale Akvitaniju prelaze Pirineje. Situacija na poluotoku bila je slična onoj u Galiji, barbari su je poharali u svim pravcima, te je sada pokušali nastaniti. Zbog problema s hranom, kao u Italiji, novi kralj Valija se pokušava domoći Afrike, što mu zbog oluje, kao i Alariku, ne uspeva, te se strategija Vizigota ponovno mijenja, napadaju svoje sunarodnjake na Pirinejskom poluotoku, doslovno istrjebljuju Silinge, ubijaju Alanskog kralja, čiji se narod stapa s Asding Vandalima, tada uz dozvolu cara naseljavaju Aktvitaniju i postaju federati Rima. Vizigoti nastavljaju s krunjenjem kraljeva, ali ni tada, ni u skoroj budućnosti neće pomisliti na prekidanje svog statusa kao federata, iako će stalno pokušavati ojačati svoju poziciju u pogodnim trenucima kada slabi centralna vlast Rima.⁵⁸

2.4. Prodor na Rajnskoj fronti

Za Rim je bilo teže uspostaviti sličan mir s Vandalima i Sjevima koji su ostali u Hispaniji, neuspješno su pokušali s njima uspostaviti odnos federata, pa je poslana vojska da se primiri stanje u tim provincijama, Vandali su zatim zauzeli jug, a Svevi sjever poluotoka, iz kojih su poduzimali povremene pljačke po neosvojenoj okolici. U međuvremenu su na sličan način kao savez Germana 406. Burgundi upali u Galiju te na jugoistoku dobili pravo na zemlju i status federata poput Gota. Prividni mir u Carstvu trajat će do idućih unutarnjih previranja oko naslijeđivanja krune, što će Germani ponovno iskoristiti, ovaj puta cijeli narod Vandala, koji 429. prelaze Sredozemno more te se iskrcavaju u Mauretaniji, zbog iznimno okrutnog ponašanja u Africi, ime njihovog naroda će biti ovjekovječeno izrazom vandalizam. U idućim godinama Vandali postaju rimski federati u Africi, te periode mira prekidaju svakom novom prilikom za daljnje širenje po tom kontinentu, pa u jednom trenutku zauzimaju i Kartagu, grade flotu, čime prijete ne samo Zapadnom Rimskom

⁵⁸ Bury 1928, str. 46-49.

Carstvu, već i Istočnom. Način rješavanja ovog problema za Rim je bio sklopiti bračni savez između sina vandalskog kralja i kćeri rimskog cara.⁵⁹

Iduće godine obilježene su, uz nastavak prodiranja germanskih plemena preko Rajne i širenje snage već postojećih federata unutar Carstva, zajedničkom obranom od Huna. Nakon što je hunaska opasnost otklonjena, počinje zadnja faza germanskog rastavljanja Zapadnog Rimskog Carstva, germanska kraljevstva postaju samostalna, a Italija dolazi pod kratku i samo formalnu vlast Konstantinopola, dok je pravu držao German Odoakar. Uskoro će iz Panonije stići Ostrogoti predvođeni Teodorikom, gotovo identičnim putem kao i Alarik skoro 100 godina ranije, te uspostaviti svoje kraljevstvo u Italiji. Trenutak u kojem se germanska kraljevstva odlučuju osamostaliti je onaj kada je u Rimsko Carstvo stigla dovoljno velika količina stranaca, da više nema dovoljno jak utjecaj u provincijama, koje je ranije trebalo braniti. Kako se rimsko stanovništvo ili iselilo ili stopilo s doseljenim Germanima, više nije bilo potrebe da Rim unajmljuje barbare u svoju vojsku, jer nije imalo koga braniti na zapadu, pa je i germanskim plemenima prestalo biti poželjno imati status federata, čime se do tada čuvalo postojanje Carstva. Iako su i puno ranije germanska kraljevstva bila dovoljno snažna da osnuju samostalne države, ipak Alarik još 410. može provaliti u sam grad Rim, za tim, iz razloga navedenog gore, nije bilo potrebe.

⁵⁹ Bury 1928, str. 41-42.

3. Vojna evolucija Germana – Franačka država

3.1. Franci

Kao što naslov poglavlja upućuje, u zemlji pod vlasti Franaka dogodit će se određene promjene u načinu ratovanja koje će imati velik utjecaj na idućih nekoliko stotina godina, gotovo cijeli srednji vijek. Riječ je o rastu važnosti konjice u vojskama Europe na račun pješadije, koja je bila primarni oblik ratovanja cijelu dotadašnju povijest čovječanstva, izuzev 'eksperimentiranja' s bojnim kolima u brončano doba. Rast važnosti konjice nije se dogodila preko noći i nije se dogodila baš među Francima/Germanima igrom slučaja, kao i sa cijelom povijesti možemo tražiti uzroke i posljedice.

Iako je migracija Germana započela na istoku kretanjima gotskih plemena prije i nakon navale Huna, danas, veće posljedice seobe naroda vidimo na zapadu Europe. Koliko god su kretanja germanskih plemenskih skupina krajem 4. i početkom 5. stoljeća bila potresna za tadašnje stanovništvo Europe, ipak su događaji koji su uslijedili nakon prvotnih navala Germana, dakle, migracije plemena krajnjeg zapada neromanske Europe, su ta koja su danas najbolje vidljiva. Primjer navedenog očituje se čak u nazivima modernih država, imena poput Vandala, Gota i Alemanina manje aktualna tisućljeće i pol nakon propasti Zapadnog Carstva (iako francuski naziv za Njemačku dolazi od Alemanina). Što je to što čini Franke uspješnijima od drugih Germana s kontinenta? Zašto je njihovo ime ostavilo takav odjek na povijest? Kada dublje uđemo u izvore, shvatimo da su Franci (naziv plemenske skupine manjih zajednica Germana oko ušća Rajne) manje spominjani od drugih Germana dok Rimsko Carstvo još postoji na zapadu, na primjer, o jednim Alemanima znamo znatno više u 5. stoljeću, te se tek nešto kasnije počinju više spominjati u izvorima.⁶⁰ U ovom su periodu (5.st) Franci jedan od brojnih naroda polu-podčinjenih Rimskom Carstvu, te na svjetlo dana dolaze kad je Carstvo već izgubilo kontrolu nad Sjevernom Galijom, može se zaključiti, dakle, da Franci nisu direktno sudjelovali u propadanju istog.⁶¹

Jačanje Franačke je bila posljedica, a ne uzrok propasti Rimskog Carstva, zato toliko malo zapisa o njima prije nego je prestao postojati car Zapadnog Rimskog Carstva 476. godine. Franci se mogu smatrati poslijeromanskom pojavom. Moć koju je imao kralj Klodvig ne bi bila moguća da su

⁶⁰ Heather 2010, *Empires and Barbarians*, str. 318.

⁶¹ Isto, str. 319.

Rimljani zadržali svoju snagu u području sjeverne Galije.⁶² To se vidi i iz dugo zadržanog rimskog načina življenja južno od Loire gdje neko vrijeme nije bilo čak ni zamjene elite koja se pojavljuje u drugim germanskim kraljevstvima, odnosno pojavi kada vladajući sloj društva promjeni etničko podrijetlo, a nezemljoposjednici ostaju isti – da se isto dogodilo sjeverno od Loire, pitanje je kada bi Franci zapravo prešli Rajnu.⁶³ Južno od Loire je rimsko vlastelinstvo zadržalo i svoj status, a izgleda da su s vremenom jednostavno prihvatili ime Franaka jer je ono sa sobom nosilo prednosti u obliku oporezivanja, koje pak vuče korijene iz doba kad su Franci bili rimski federati, no u to dalje nećemo zalaziti. Zanimljivo, Europa je tisućljećima gledala razne sile koje su dolazile s Mediterana, ovo je prvi puta da se centar moći nalazio u zapadnoj, odnosno sjeverozapadnoj Europi.⁶⁴

3.2. Uređenje Franačke u doba kralja Klodviga

Grgur Tourski nam ostavlja jednu priču o Klodvigu i Francima. Opljačkana je crkva iz koje je ukradena srebrna vaza, kralj zatrži da uz svoj dio plijena dobije i tu vazuu kako bi je vratio crkvi na zamolbu biskupa i upita svoje ratnike ima li tko što protiv. Samo jedan vojnik ima protiv i razbije vazuu svojom sjekirom te kaže da se plijen jednako dijeli i da će kralj dobit svoj dio. Iduće godine na okupljanju koje se odvijalo u ožujku čini se kralj prepozna vojnika i ubije ga.⁶⁵ Osim što Grgur pokazuje moć crkvenog sloja društva, u smislu, kazna će stići onog koji ide protiv biskupa i crkve i samostana, vidi se da franački kralj 5. st nije apsolutistički vladar čija se riječ sluša bez prigovora, on je isto dio vojske, samo odabranik koji će je predvoditi. Udruženje je čisto iz nužnosti, svaki ratnik ratuje za sebe. Dakle, oblik ratovanja u profesionaliziranim konjaničkim ‘jedinicama’ odgovara franačkom (germanskom) karakteru. Ne ratuje se u formacijama,⁶⁶ u početku je konj korišten radi pljačkanja i brzog pozicioniranja na bojnopolju gdje konjanik silazi s konja i bori se kao teški pješak.⁶⁷ Kasnije se to dodatno mijenja, razvijanjem oklopa za konje, te se ratnik bori u sedlu, uglavnom u brzim jurišima i u progonu neprijatelja koji se povlači. Slične ratnike imaju

⁶² Heather 2010, *Empires and Barbarians*, str. 344-345.

⁶³ Isto, str. 330.

⁶⁴ Isto, str. 378-379.

⁶⁵ YaleCourses, 5. travnja 2012. *10. Clovis and the Franks* [online video].

⁶⁶ Verbruggen 1997, str. 14.

⁶⁷ Baker 2013, str. 57.

Rimljani u svojim jedinicama kataprakta – teško oklopljenog konjanika koji je bio u istom periodu osnovica rimske vojske, odnosno bizantske.⁶⁸ Izgleda da se ovaj razvoj događao zasebno, konjicu su Rimljani stoljećima unajmljivali od Germana, još u doba republike, no u 4. stoljeću Germani poražavaju Rimljane kod Hadrianopola zahvaljujući konjici, Rimljani koji se oduvijek prilagođavaju prilikama, što ih je i činilo uspješnima, i uvijek su bili spremni preuzeti nove oblike ratovanja od svojih susjeda, tako su se morali prilagoditi zbog superiornije konjice Germana i razviti svoju.⁶⁹

Vojska se mobilizira na poziv kralja, osim za potrebe rata, do mobiliziranja, točnije, okupljanja ratno sposobnog stanovništva tradicionalno je dolazilo svake godine, izgleda 1. ožujka. To je dobar način kontroliranja stanovništva i tako se pratilo tko je posjedovao što, koliko ratnika je moguće regrutirati za potrebe rata, itd. Također, to je bila prilika za sudjelovanje u političkim odlukama društva Franačke, tako da su ljudi uglavnom svojevolarno dolazili.⁷⁰ Kao što smo radije vidjeli, franački kralj nije osoba s apsolutističkom moći, on je samo odabranik koji predvodi vojsku skupljenu od visoko individualiziranih ljudi koji imaju vlastite posjede i vlastitu opremu, ponekad i vlastite podanike koje sami opremaju. Osim toga ovo je dobar način održavanja veza kralja i podanika, održavanja i veza s društvom.

Krajem šestog stoljeća vojska se regrutira iz klase zemljoposjednika. Naravno, posjedovanje zemlje nije bilo preduvjet sudjelovanja u ratu, zemlja je često davana kao nagrada za sudjelovanje u istom, svejedno, vojnici su uglavnom bili ujedno i zemljoposjednici.⁷¹ Time se prepriječio put promjenama među različitim društvenim slojevima, s obzirom da nagrade i novu zemlju dobivaju ratnici, a da bi bio ratnik, barem uspješan, bilo je potrebno već posjedovati zemlju.⁷²

Pa da bi razumjeli nastanak konjice trebamo zaći u civilno društvo Franačke. Konjanik može postojati u barbarskoj državi samo ako postoji bogati vlastelin, druga stvar je individualizam koji se vidi u priči Grgura iz Toursa na primjeru odnosa vladara i vojnika koji se ne boji suprotstaviti svom vođi. Kralj je na neki način obavezan voditi ratove kako bi konstantno mogao nagrađivati svoje 'podanike', jer da bi ih nagrađivao treba mu ratni plijen, inače direktno slabi svoju ekonomsku

⁶⁸ Oman 1885, str. 36.

⁶⁹ Verbruggen 1997, str. 17.

⁷⁰ Halsall 2007, str. 43.

⁷¹ Isto, str. 47.

⁷² Isto, str. 54.

moć, time i stvarnu moć. Stvara se jedan krug gdje svakim ratom i podjelom ratnog plijena bogatiji postaje jedan cijeli sloj društva koji ulaže više u vojnu opremu, tako da bi mogli više zarađivati od ratovanja. Kralj ovisi o svojim podanicima, a oni ovise o njemu da ih vodi u rat i dovodi im plijen.⁷³

3.3. Razvoj konjice u Franačkoj

U čemu su Franci direktno sudjelovali je 'razvoj' vojne kulture Europe u srednjem vijeku, razlog zašto je riječ 'razvoj' apostrofirana je jer se validna izjava može dati da ratovanje zapravo nije napredovalo u srednjem vijeku, odnosno stagniralo je ili čak nazadovalo.⁷⁴ Naravno, pri tom se ne misli da nije dolazilo do promjena, jednostavno promjene, nakon početne – prelaska na konjicu, nisu bile toliko drastične kao u ranijim razdobljima, radilo se samo o usavršavanju konjice. Naime, kako je održavanje ratne konjice izrazito skupo za sjedilačke narode, tako dolazi do smanjenja veličina vojski, time i veličine bitki. U idućim stoljećima nema više velikih pješaačkih vojski u brojkama s pet nula, stoga više nema ni velikih strateških manevra, pa je tako i umijeće ratovanja zastalo. Stvar je u tome da konjica ne ratuje u velikim jedinicama poput pješadije, do većeg izražaja dolaze kao individualni ratnici, individualni - riječ koja se do sada u ovom radu često povezivala s Germanima.

Ratovanje u srednjem vijeku, bilo ono zaostalo kako bi neki nazvali ili ne, vrtilo se oko upotrebe teško oklopljenog viteza.⁷⁵ Podrijetlo tih vitezova nalazimo u Franačkoj gdje se odvijaju određene društvene promjene. Franci postepeno osvajaju Galiju na račun, što rimskih, što germanskih država. Stvara se sloj društva koji zaposjeda zemlju nakon tih osvajanja i oni su franačkog podrijetla. Ti bogati slojevi društva mogli su si priuštiti izrazito skupu opremu i još skupljeg konja, što im daje prednost u mobilnosti, te lakše mogu izmanevrirati pješake. Problem uzdržavanja vojske se za Germane nastavio u srednjem vijeku, pa tako, izuzev Karla Velikog, do kasnog srednjeg vijeka nitko ne može duže voditi veliki i dugi sukob.⁷⁶

Naglasio bih još jednom da konjica nije bila korištena u sofisticiranim formacijama u srednjem vijeku kao što neki povjesničari kažu. Ponekad se može naći, kod starijih povjesničara, jedinica

⁷³ Halsall 2007, str. 53.

⁷⁴ Verbruggen 1997, str. 15.

⁷⁵ Keen 1999, str. 21.

⁷⁶ Isto, str. 3.

konjanika koja juriša u formaciji u obliku klina, slovo 'A', gdje je na vrhu klina jedna osoba, iza nje tri, i iza svakog konjanika po tri osobe.⁷⁷ Ovakvo manevriranje se koristilo u doba Napoleonovih ratova i teško da se može pripisati ranosrednjovjekovnim konjanicima, iako se to u izvorima zna spominjati. Jednostavno, niti jedan pojedinac ne bi htio biti prvi u takvoj formaciji jer bi to gotovo sa sigurnošću značilo suicid, izuzetno je i teško održati formaciju u pravilnom obliku tokom juriša, a i to bi se kosilo sa slikom germanskog ratnika koji se bori individualno, kako nam ih starovjekovni i srednjovjekovni autori dočaravaju.

⁷⁷ Verbruggen 1997, str. 14.

Zaključak

Vojnu strategiju Germana moramo tražiti u antičkim zapisima koji nam govore o karakteru Germana, a ne o manevriranju na bojnopolju, iako bi bilo jako praktično za povjesničare kad bi postojali zapisi o tim manevrima, oni koji i postoje su izuzetno oskudni. Zbog siromaštva, pri čemu se ne misli da Germani skapavaju od gladi nego da im njihova kupovna moć ne može priuštiti bolje, i zbog njihove kulture, Germani se u starom vijeku oslanjaju na čistu fizičku snagu, a ne uredne jedinice koje se skladno bore ili dobru opremu. Uglavnom se bore u svakodnevnoj odjeći ili u nekim instancama, bez nje, te u svrhu dokazivanja pred drugima i zastrašivanja neprijatelja, brzo jurišaju na neprijateljske linije i nastoje u kratkoj borbi, dok šok juriša još traje, pobijediti. Takvu nam sliku daju antički zapisi kada opisuju kulturu Germana, što se uredno poklapa s relativno oskudnim arheološkim nalazima bojne opreme.

Germani napadaju kad je Carstvo slabo, što zbog krize same države, što zbog ratova s drugim snažnim vanjskim silama. Kada na vlast dođe neki moćniji car, oni se primire i rade u funkciji federata, kada nastane kriza oko nasljeđivanja trona, Germani počinju svoje pljačkaške upade, kao što je dano na primjeru Vizigotske provale pod vodstvom Fritigerna, kasnije i Alarika. Rimski federati čekaju godišnju isplatu te kada je ne dobiju počinju pljačkati po graničnim provincijama, a od 4. stoljeća zalaze puno dublje u Carstvo. Nadalje, u mirnim periodima pojedinci iz raznih plemena s granica stupaju u službu rimske vojske i grade vojnu karijeru, napredujući kroz rangove vojske. Ti isti 'generali' su oni koji ponekad predvode barbare u pljačkama unutar granica, dobar primjer ponovno je Alarik koji je bio rimski *magister militum*. Dakle, isti ljudi, ista vojska, koja se može nazivati vojskom Rimskog Carstva kraja 4. i početka 5. stoljeća, je ta vojska koja ujedno ratuje protiv Rimskog Carstva, pa se postavlja pitanje, je li rat koji vode Vizigoti invazija strane sile ili jednostavno građanski rat, pobuna, koju podižu rimski vojnici jer im nisu ispunjene obećane obveze za služenje vojne službe. Ratovi Carstva krajem starog vijeka su zapravo ratovi federata protiv federata, odnosno Germana protiv Germana, sve do trenutka kada se kontrola ove igre izmakne iz ruku Carstva, te jednostavno branjenje granica prestane biti isplativo za barbare i oni se okreću protiv samog Rima. Iz rečenog slijedi da je germanska vojska zapravo Rimska vojska, tako bi se strategija ratovanja Germana mogla smatrati nastavkom vojne tradicije Rima. Iako će iduća rečenica, s obzirom na prethodnu, zvučati kontradiktorno, vojna strategija Germana krajem starog vijeka ipak nije nastavak vojne tradicije Rimskog Carstva, došlo je do drastičnih promjena

u rimskoj vojsci, naročito do germanizacije koja sa sobom donosi drugačije oblike ratovanja, te dolazi do nestanka stare sofisticirane rimske vojske, koju je zamijenila nova, strana, inferiornija vojska – vidljivo iz osnovnih problema Germana, poput nemogućnosti prehranjivanja vojske, zbog čega se ona često morala dijeliti na manje dijelove. Istina, Germani su često putovali s cijelim plemenom, uključujući ratnike, žene, djecu i starce.

Također, Alarikova ekspedicija u Italiju dobar je primjer za uvidjeti namjere Germana koji su unutar Carstva, u vidu nekoliko pregovora prije pljačke Rima, iako su mogli upasti u grad puno ranije. Germani ne žele srušiti Rimsko Carstvo, njihov je cilj trajno nastanjivanje unutar granica, po mogućnosti kao rimski građani, zato prema njima nema smisla srušiti državu, do određenog trenutka u 5. stoljeću, kada beneficije postojanja Carstva prestaju biti veće od stvaranja potpuno neovisnih država.

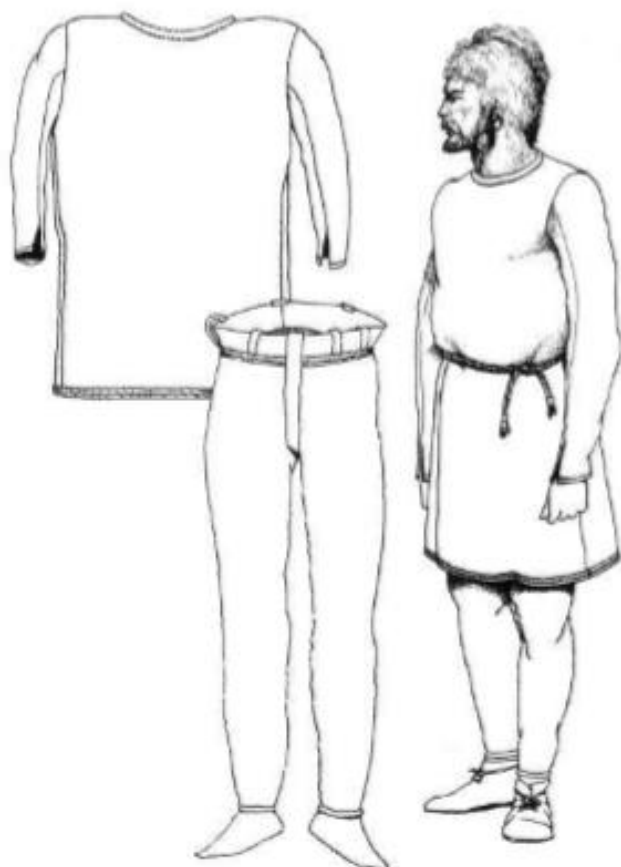
Barbari koji putuju kroz Carstvo ne putuju bez cilja, krajnji cilj im je pronaći zemlju za gradnju trajnih nastambi, što zbog spomenutih klimatskih promjena na sjeveru Europe, što zbog kretanja nomadskih naroda iz Azije. Kada se konačno nastanjuju dolazi do pokušaja simuliranja Rima, barbarski kraljevi žele nadići plemenske tradicije i postati apsolutistički vladari poput rimskih careva. Njihove države ne mogu previše sličiti Rimu zbog određene kulture Germana, pa tako njihovu vojsku ne čine siromašni slojevi društva, nego sada bogati, slobodni veleposjednici koji si mogu priuštiti kvalitetnu opremu, i ono ključno, konja. Tako centar budućih vojski postaju dobro opremljeni konjanici te pješništvo preuzima sporednu ulogu.

S obzirom na nemogućnost opremanja vojske kvalitetnom zaštitom i oružjem, germanska plemena su se kroz povijest morala oslanjati na čistu fizičku snagu i zastrašivanje neprijatelja kako bi konkurirali susjednim plemenima i razvijenim susjedima na jugu – Rimljanima. Njihovo skromno naoružanje inspirirano je ili preuzimano od Kelta i Rimljana sve do preseljenja na teritorij istih, te tada Germani razvijaju vlastitu opremu i mijenjaju način ratovanja u Europi gdje teška konjica postaje glavni oslonac vojske srednjeg vijeka.

Prilozi

Slika 1 – Markomani i Kvadi, 1.-2. st. Preuzeto iz Peter Wilcox, Rafael Treviño 2002. *Barbarians Against Rome*, str. 31.

Slika 2 - rekonstrukcija tunike i hlača od vunenog kepera iz Anglena, Danska, 1.st. pr.Kr. Preuzeto iz Peter Wilcox, Rafael Treviño 2002. *Barbarians Against Rome*, str. 9.

Literatura

Primarna literatura

Cezar, Gaj Julije. *De bello Gallico*. priredio Paul Halsall. Medieval Sourcebook, 1998.
<https://sourcebooks.fordham.edu/Halsall/source/51caesar-germans.asp>.

Tacit, Publije Kornelije. *Germania*. preveo Thomas Gordon, priredio Paul Halsall. Medieval Sourcebook, 1998 <https://sourcebooks.fordham.edu/basis/tacitus-germanygord.asp>.

Sekundarna literatura

Baker, P. S. *The Frankish War-Machine of Charles Martel*. Sabre and Scroll: Vol. 2: Iss. 2, Članak 8, 2013.

Bradbury, Jim. *The Routledge Companion to Medieval Warfare*. London i New York: Taylor & Francis Group, 2005.

Bury, J. B. *The Invasion of Europe by the Barbarians – A Series of Lecture*, 1928. Northvegr, 2003.

Halsall, Guy. *Warfare and Society in the Barbarian West, 450-900*. London i New York: Taylor & Francis Group, 2007

Heather, Peter. *Empires and Barbarians – The Fall of Rome and the Birth of Europe*. Oxford: Oxford University Press, 2010.

_____. *The Fall of the Roman Empire – A New History*. Pan Books, 2010.

Keen, Maurice. *Medieval Warfare*. Oxford: Oxford University Press, 1999.

Oman, C. W. C. *The Art of War in the Middle Ages*. Oxford: Oxford University Press, 1885.

Verbruggen, J. F. *The Art of Warfare in Western Europe during the Middle Ages from the Eighth Century to 1340*. Woodbridge: The Boydell Press, 1997.

Wilcox, Peter i Rafael Treviño. *Barbarians Against Rome: Rome's Celtic, Germanic, Spanish and Gallic Enemies*. Oxford: Osprey Publishing Limited, 2002.

YaleCourses. *10. Clovis and the Franks* [online video]. 2012.

<https://www.youtube.com/watch?v=3uMZVj5b0Qo>. pristupljeno 12. kolovoza 2020.